

ΜΑΡΤΥΡΙΕΣ

ΝΙΚΟΣ Α. ΠΑΣΧΑΛΟΥΔΗΣ

Εκπαιδευτικός - Συγγραφέας

ΕΝΝΙΑ ΤΑΞΙΔΙΑ ΣΤΗΝ ΠΑΡΑΔΟΣΗ ΤΗΣ ΒΙΣΑΛΤΙΑΣ

Η σύγχρονη Βισαλτία είναι μέρος της αρχαίας Βισαλτίας και μέρος του Νομού Σερρών. Οι διοικητικές αλλαγές των τελευταίων χρόνων, με τελευταία αυτήν του νόμου «Καλλικράτης», διαφοροποίησαν τα σύνορά της ως διοικητικής μονάδας, γι' αυτό και το άρθρο αυτό θα αναφέρεται στην Επαρχία Βισαλτίας, τη μία από τις τέσσερεις στις οποίες χωρίστηκε αρχικά ο Νομός Σερρών θα αναφέρεται, δηλαδή, στην περιοχή που εκτείνεται στη νότια πλευρά του νομού Σερρών, πέρα από την παλιά κοίτη του ποταμού Στρυμόνα, και από το χωριό Στρυμονικό μέχρι τον Στρυμονικό κόλπο.

Παλιότερα οι ελληνόφωνοι ντόπιοι κάτοικοι της σημερινής Βισαλτίας, οι γηγενείς δηλαδή και όσοι εγκαταστάθηκαν σ' αυτήν μέχρι και τους βαλκανικούς πολέμους, είχαν διαμορφώσει ενιαίο πολιτισμικό περιβάλλον. Οι Ηπειρώτες, οι Θεσσαλοί και οι Δυτικομακεδόνες που εγκαταστάθηκαν στον τόπο μας, μαζί με τους ντόπιους, μιλούσαν όλοι σχεδόν το ίδιο γλωσσικό ιδίωμα, τραγουδούσαν τα ίδια τραγούδια, τα παιδιά τους έπαιζαν τα ίδια παιχνίδια, είχαν τα ίδια έθιμα. Μετά το 1922 αυτή η ομοιομορφία άλλαξε, γιατί οι συμπαγείς ομάδες των προσφύγων που εγκαταστάθηκαν στη Βισαλτία έφεραν και διατήρησαν τα δικά τους πολιτισμικά στοιχεία. Βέβαια, η συμβίωσή τους με τους ντόπιους επηρέασε βαθμιαία και αμφίδρομα τους πληθυσμούς και μάλιστα τα έθιμά τους επηρεάστηκαν ανάλογα με τη σύνθεση της κάθε κοινότητας. Ελπίζω ότι με το κείμενο αυτό θα παρουσιαστούν αρκετά στοιχεία της παράδοσης, όπως αυτή διαμορφώθηκε στη Βισαλτία μέχρι τα μέσα του περασμένου αιώνα.

Σ' αυτήν τη Βισαλτία πορεύθηκα για είκοσι και πλέον χρόνια, αντλώντας μνήμες και γραπτά ντοκουμέντα, ανασύροντας και φωτογραφίζοντας κειμήλια, καταγράφοντας μ' άλλα λόγια στοιχεία από την παράδοσή της. Παράδοση που διατηρήθηκε ζωντανή πάνω από 25 αιώνες χάρη στην έμμονη προσήλωση σ' αυτήν των Βισαλτών.

Για την αρτιότερη παρουσίαση των στοιχείων της παράδοσης του τόπου μας, επιχείρησα να έχω ως οδηγό τους ειδικούς, ανατρέχοντας σε βιβλία τους ή σε παρουσιάσεις τους σε επιστημονικά συνέδρια και υιοθέτησα τον γενικό κανόνα «ο καταγραφέας τα καταγράφει όλα».

Είχα τη χαρά να με συντροφεύει σ' αυτά τα ταξίδια πολύς κόσμος. Συγγενείς, φίλοι, γνωστοί, αλλά και άγνωστοι σε μένα μέχρι εκείνες τις ώρες. Δεν μπορούσα να φανταστώ πόσοι πολλοί θα ήταν, αφού μόνο οι καταγραμμένοι στις ευχαριστίες των βιβλίων μου ξεπερνούν τους 400, καθώς και πόση χαρά θα τους έδινε η συνεργασία μας. Θυμάμαι ολοζώντανα το χαμόγελο του καθένα τους, θυμάμαι την προθυμία τους με την οποία έρχονταν στις συναντήσεις μας, θυμάμαι την έντονη επιθυμία τους να αφήσουν καταγραμμένες με κάθε λεπτομέρεια τις αναμνήσεις τους, να μου δώσουν τα ντοκουμέντα τους ή να ανασύρουν από τα μπαούλα τα φυλαγμένα κειμήλιά τους. Όλους αυτούς τους συνεργάτες μου τους φέρνω συνεχώς στο μυαλό μου και καλοτυχίζω τον εαυτό μου που τους συνάντησα στην ζωή μου.

Τα Τερπνιώτικα και τα Νιγριτινά - Ένα γλωσσικό ιδίωμα της Βισαλτίας Σερρών

Η περιπλάνησή μου στον κόσμο της παράδοσης της Βισαλτίας, έχει ως αφετηρία την πρόταση: «Νίκο, γράψε ένα βιβλίο». Κι έγραψα μια σειρά εννιά βιβλίων, που αναφέρονται στην παράδοση της Βισαλτίας.

Ο Πρόεδρος του Συλλόγου Τερπνιωτών Θεσσαλονίκης (ΣΤΘ) μου ζητούσε επίμονα να γράψω κάποιο κείμενο για την εφημερίδα του συλλόγου, δεν έβρισκε όμως ανταπόκριση από την πλευρά μου. Όσπου κάποια στιγμή μου έκανε την πρόταση: «γράψε μας τουλάχιστο χωριάτικες λέξεις». Χωριάτικες λέξεις λέγονταν όσες ήταν άγνωστες στους δασκάλους μας. Εκείνοι, χωρίς να ερευνηθούν, τις θεωρούσαν ξένες, τις ονομάτισαν ανώδυνα χωριάτικες και μας έλεγαν περιφρονητικά ότι η γλώσσα που μιλούσαμε δεν

ήταν καλά ελληνικά, ότι πέρα από την ιδιομορφία στην εκφορά της περιείχε και χωριάτικες λέξεις. Και την ονόμασαν τη γλώσσα μας «χωριάτικα». Οπότε συμφώνησα με την πρόταση του προέδρου, μια και είχα ήδη ενδιαφερθεί πριν λίγο καιρό για τις χωριάτικες λέξεις του χωριού μου. Τότε δεν υποψιάστηκα, βέβαια, πού θα με οδηγούσε αυτή η συμφωνία.

Το ενδιαφέρον μου για τις χωριάτικες λέξεις ξεκίνησε, όταν ήμουν ήδη συνταξιούχος, από ένα τυχαίο περιστατικό, που άνοιξε ένα παράθυρο για να φωτιστεί το ζήτημα της γλώσσας του τόπου μου. Ήταν το άκουσμα της λέξης *κούτλος*, που σήμαινε ένα μεγάλο ξύλινο γουδί, σκαλισμένο πάνω σε ένα κοντό και χοντρό κούτσο. Ήταν μια λέξη που είχα να ακούσω από μικρό παιδί, ως μαθητής Δημοτικού Σχολείου στα χρόνια 1942-1948.

Ασυναίσθητα το μυαλό μου πήγε στην κοτύλη, οπότε ανοίγοντας ένα λεξικό της αρχαίας ελληνικής βρήκα μαζί με την κοτύλη και την λέξη *κότυλος*, που σημαίνει «παν κοίλον», όπως και ο *κούτλος*. Και έφερε ο *κούτλος* μνήμες από το σχολείο. Τότε που μικροί μιλούσαμε τα λεγόμενα χωριάτικα και οι δάσκαλοι μας φόρτωναν με το «κόμπλεξ» ότι δεν μιλούσαμε καλά ελληνικά, με ό,τι αυτό συνεπαγόταν για την εθνική μας ταυτότητα εκείνα τα χρόνια. Εκεί που έπρεπε, δηλαδή, να τονώνουν το εθνικό μας φρόνημα συσχετίζοντάς μας με τους προγόνους μας, μας φόρτωναν με αίσθημα μειονεξίας για τη γλώσσα που μιλούσαμε.

Άρχισε λοιπόν από την πλευρά μου η συστηματική αναζήτηση χωριάτικων λέξεων στα αρχεία της μνήμης μου και η καταγραφή τους. Στην αρχή τις έγραφα απλώς, αφήνοντας την ερμηνεία τους για την επόμενη φάση της καταγραφής, ενώ παράλληλα αναζητούσα στα λεξικά τη σχέση τους με τα αρχαία ελληνικά, όπως έγινε με τη λέξη *κούτλος*. Όσο καταγράφονταν οι χωριάτικες λέξεις τόσο αποκαλύπτονταν ότι υπήρχαν κι άλλες πολλές, που ήταν παραφθαρμένες ή και αυτούσιες αρχαίες ελληνικές, και το ενδιαφέρον μου για την έρευνα στον γλωσσικό πλούτο του τόπου μας μεγάλωνε. Σημείωνα τις σπουδαιότερες «ανακαλύψεις μου» και σιγά-σιγά αναπτύχθηκε η ιδέα να γράψω ένα βιβλίο. Και ξεκίνησα τη συστηματική ενασχόλησή μου με την καταγραφή του γλωσσικού υλικού του τόπου μας.

Μην έχοντας καμιά εμπειρία και καμιά πρόταση για την οργάνωση μιας τέτοιας εργασίας, έψαξα να δω πώς είχαν οργανώσει ανάλογες εργασίες κάποιοι άλλοι που προηγήθηκαν. Είδα συγκεκρωμένα δυο τέτοιες εργασίες, μία που αναφερόταν στη Κρήτη και

μια άλλη στην Ήπειρο¹. Σ' αυτήν της Ηπείρου βρέθηκαν αρκετά στοιχεία κοινά με αυτά του τόπου μας. Από αυτές άντλησα δύναμη για να επιχειρήσω την συγγραφή του βιβλίου που σχεδίαζα να γράψω. Θα έγραφα ό,τι θα ήξερα στα σίγουρα για την ερμηνεία των ιδιωματικών λέξεων. Δεν βρήκα, όμως, στις εργασίες αυτές αυτό που ήθελα για τη διάταξη του υλικού. Η προσωπική μου άποψη ήταν να διατάξω το γλωσσικό υλικό με τη μορφή λεξικού, ώστε κάθε ενδιαφερόμενος να βρίσκει τη χωριάτικη λέξη που θα τον ενδιέφερε. Και ξεκίνησα το πρώτο μου ταξίδι με «Τα Τερπνιώτικα και τα Νιγριτίνια», το πρώτο από τα εννιά βιβλία μου για την παράδοση της Βισαλτίας, βιβλίο για το οποίο η αρχική σκέψη ήταν να συνταχθεί ένα γλωσσάρι, αλλά τελικά διαμορφώθηκε ως λεξικό.

Το γλωσσικό υλικό, πέρα από τις προσωπικές μνήμες, θα το αναζητούσα στο περιβάλλον μου, οικογενειακό και φιλικό. Ο σχεδιασμός ήταν πρόχειρος αλλά αποτελεσματικός. Οι κουβέντες της καθημερινότητας, οι περιγραφές των παιχνιδιών και των εθίμων, τα παραδοσιακά μας παραμύθια και τραγούδια, θα ήταν πηγές γλωσσικού υλικού. Πρώτο πρόβλημά μου ήταν τα κριτήρια σύμφωνα με τα οποία θα γινόταν η επιλογή του γλωσσικού υλικού που θα καταχώριζα στο βιβλίο. Ήταν απλό το ζήτημα. Θα καταγράφονταν λέξεις που διέφεραν από αυτές της κοινής ελληνικής γλώσσας. Το δεύτερο ήταν ο κίνδυνος να περάσουν στο λεξικό λέξεις που μου ήταν γνωστές από ακούσματα φίλων μου έξω από την Τερπνή και τη Νιγρίτα. Είχα, όμως, συγγενείς και φίλους στην Τερπνή και στη Νιγρίτα που δεν είχαν καθόλου γλωσσικές επιρροές απ' έξω και θα ελέγχαμε την κάθε λέξη που είχα γράψει αν λεγόταν στην Τερπνή και τη Νιγρίτα. Και θα περνούσαν στην οριστική καταγραφή μόνο οι δικές μας. Το τρίτο και το δυσκολότερο ήταν η αναφορά στην προέλευση των λέξεων. Αν είχαν τους αντίστοιχους τύπους στην κοινή ελληνική, ήταν εύκολο με την προσφυγή στα σύγχρονα ελληνικά λεξικά, αν όμως δεν υπήρχε αυτή η αντιστοιχία, τότε υπήρχε η καταφυγή σε λεξικά της αρχαίας ελληνικής ή σε ξένα και πάντα με βάση τη σημασία των ιδιωματικών λέξεων.

Όσο κατέγραφα τόσο διαπίστωνα τη συμπεριφορά του ιδιώ-

1 Ευαγγέλου Αθ. Μπόγκα, *Τα γλωσσικά ιδιώματα της Ηπείρου*. Ιωάννινα 1964.

ματος, και αποφάσισα να καταγράψω αυτή τη συμπεριφορά, να δώσω δηλαδή κάποια στοιχεία που θα θύμιζαν κανόνες γραμματικής. Οι κανόνες αυτοί αναπτύσσονται αναλυτικά στη 2^η ηλεκτρονική έκδοση του βιβλίου, που αναρτήθηκε στο διαδίκτυο², όπου η πρόσβαση είναι ελεύθερη.

Στην επεξεργασία του υλικού μετά από τον λεξικογραφικό ορισμό του κάθε λήμματος, στην επόμενη φάση γράφονταν όσο γινόταν περισσότεροι τύποι με τους οποίους ήταν γνωστή η κάθε λέξη, π.χ. οι αρχικοί χρόνοι των ρημάτων, παραδείγματα από τις πτώσεις των ονομάτων, καθώς και δείγματα της γλώσσας μας, όπως παροιμίες, στίχοι από δημοτικά τραγούδια, κ.ά. Και μετά ακολουθούσε η έρευνα για την προέλευση των λέξεων. Μια σοβαρή δυσκολία που αντιμετώπισα στην καταγραφή ήταν η αντιστοίχιση των ιδιοματικών ονομάτων για ζώα και φυτά με αυτά της κοινής ελληνικής γλώσσας ή με τα επιστημονικά τους. Ήταν, όμως, αποτελεσματική η βοήθεια που είχα από Γεωπόνους, Δασολόγους, Βιολόγους. Ίδια ήταν και η δυσκολία για αντιστοίχιση μερικών ιδιοματικών ονομάτων των παιχνιδιών, όταν δεν υπήρχαν αντίστοιχα στην κοινή ελληνική. Τη λύση στο ζήτημα αυτό την έδωσε το βιβλίο μου που ακολούθησε, το «Τότε που παίζαμε».

Από την αρχή της έρευνας στον γλωσσικό πλούτο του τόπου μας αποκαλύφθηκε ότι τα λεγόμενα απαξιωτικά από τους δασκάλους μας χωριάτικα, ήταν ένα ιδίωμα της ελληνικής γλώσσας, που έχει την αφετηρία του στην αρχαία ελληνική γλώσσα. Την αδιάκοπη και διαχρονική της συνέχεια την δηλώνουν οι επιβιώσεις αρχαίων λέξεων στο ιδίωμα, και μάλιστα επιβιώσεις που δεν παρατηρούνται στην κοινή ελληνική γλώσσα, καθώς και μεγάλο πλήθος λέξεων που δείχνουν τη στενή σχέση τους με την αρχαία ελληνική, ως αυτούσιες ή παραφθασιμένες. Για τις σημαντικότερες από αυτές συντάχθηκε ιδιαίτερος πίνακας για την εύκολη πρόσβαση σ' αυτές των αναγνωστών. Οι λέξεις αυτές δείχνουν, πέρα από κάθε αμφιβολία, ότι στο τόπο μας μιλιέται αδιάσπαστα η ελληνική γλώσσα από τα ομηρικά χρόνια μέχρι σήμερα. Αυτό με πλημύριζε από ικανοποίηση, γιατί το ζήτημα με τις χωριάτικες λέξεις έπαιρνε επιτέλους τις σωστές του διαστάσεις και με απάλασσε από αίσθημα μειονεξίας που μας φόρτωναν οι δάσκαλοί μας. Ήταν θαρρείς το λεξικό σαν μια

---

2 www.nikospaschaloudis.gr

προκαταβολική απάντηση στην καθηγήτρια πανεπιστημίου, που σε δικαστήριο των Σερρών, μετά από είκοσι και πλέον χρόνια, θα κατέθετε ότι στη Νιγρίτα μιλούν σλαβικά.

Σε όλη την εργασία, από τη δακτυλογράφηση, την διαμόρφωσή των σελίδων και την ετοιμασία τους για το τυπογραφείο, με βοήθησαν οι δυο κόρες μου, η Βαΐα και η Βασιλεία. Ο τυπογράφος σ' αυτό το βιβλίο, όπως και σε όλα τα άλλα, έπαιρνε τα ηλεκτρονικά αρχεία και τα περνούσε έτοιμα στις μηχανές εκτύπωσης.

Το βιβλίο, πέρα από τις συγκινήσεις που μου χάρισε όταν το έγραφα, μου έδωσε και πολλές χαρές με την κυκλοφορία του. Πρώτα-πρώτα γιατί οι συντοπίτες μου, οι Βισάλτες κι όχι μόνον, αισθάνθηκαν όπως ένοιωθα ο ίδιος. Ο αείμνηστος Καθηγητής του Πανεπιστημίου Θεσσαλονίκης Χρίστος Τσολάκης, μου είπε ότι «εκφράζει σε μεγάλο βαθμό όλα τα βόρεια ιδιώματα». Φάνηκε αυτό κι από την αντίδραση ενός Νταρνακοχωρώιτη γιατρού στην παρουσίαση του βιβλίου στις Σέρρες, που μου είπε: «Νίκο, μ' έκανες να μην ντρέπομαι για τα χωριάτικα που μιλούσα». Και νόμισα ότι έβλεπα τον εαυτό μου στον καθρέφτη.

Είχε, όμως, και μια ευχάριστη συνέχεια για μένα. Έγινα δέκτης ενός εκτεταμένου ενδιαφέροντος για την καταγραφή του γλωσσικού μας ιδιώματος. Φίλοι, απλοί γνωστοί, αλλά και άγνωστοι σε μένα συμπολίτες, θαρρείς ότι έψαχναν να βρουν ευκαιρία για να μου δώσουν στοιχεία για τη συμπλήρωση του γλωσσικού υλικού. Σ' αυτό το ενδιαφέρον των γνωστών και των φίλων μου προστέθηκε απρόσμενα και το ενδιαφέρον ενός ειδικού. Ήταν το ενδιαφέρον του Θρακιώτη Ιερομόναχου Παναγιώτη Κυρανούδη, διδάκτορος της γλωσσολογίας, που με συγκίνησε ιδιαίτερα. Με έφερε καταρχήν σε επαφή με τον γλωσσολόγο καθηγητή του Αριστοτέλειου Πανεπιστημίου της Θεσσαλονίκης κ. Χρήστο Τζιτζιλί, επαφή που είχε ως αποτέλεσμα την από εκεί και πέρα συνδρομή τους. Μου διέθεσαν εργασίες τους για να τις χρησιμοποιήσω ως πηγές για τις αναφορές μου στην προέλευση ορισμένων λημμάτων του ιδιώματος του τόπου μας. Γι' αυτή τους τη συνεισφορά τους οφείλω και από τη θέση αυτή θερμές ευχαριστίες.

Τελικά, η προθυμία των συμπολιτών μου για την καταγραφή του γλωσσικού υλικού οδήγησε στη συνεισφορά γλωσσικού υλικού τέτοιας έκτασης που χρειάστηκε να γίνει ανασύνταξη του βιβλίου για τη 2^η ηλεκτρονική έκδοσή του. Η ανασύνταξη ολο-

κληρώθηκε μετά από χρόνια, όταν ήδη είχαν γραφεί και τα άλλα βιβλία μου, το υλικό των οποίων αποτέλεσε νέα πηγή προέλευσης πολλών λέξεων του ιδιώματος. Μόνον που ό,τι υλικό αφορούσε τα άλλα χωριά της Βισαλτίας εντάχθηκε σε ξεχωριστό αρχείο ως «Λεξιλόγιο της Βισαλτίας». Προστέθηκαν έτσι περίπου 150 σελίδες στις 384 της πρώτης έκδοσης και αναρτήθηκε, όπως προειπώθηκε στο διαδίκτυο, ενώ παράλληλα αναρτήθηκε στην ίδια ιστοσελίδα και το «Λεξιλόγιο της Βισαλτίας». Στη συνέχεια εκτυπώθηκε με οικογενειακές δαπάνες, όπως έγινε και στην 1^η έκδοση, και προσφέρθηκε περιορισμένος αριθμός αντιτύπων ως δώρο σε στενό κύκλο συγγενικών και φιλικών προσώπων.

Τότε που παίζαμε - Τα παραδοσιακά παιχνίδια της Βισαλτίας Σερρών

Το βιβλίο «Τα Τερπνιώτικα και τα Νιγριτινά», το λεξικό, είχε ενδιαφέρουσα συνέχεια μετά από την πρώτη έκδοσή του. Οδήγησε στη συγγραφή των άλλων βιβλίων μου, σαν να ήταν η αφετηρία τους.

Για τα παραδοσιακά παιχνίδια μας η αρχική σκέψη ήταν να καταχωριστούν τα ιδιωματικά ονόματά τους στο λεξικό με έναν σύντομο λεξικογραφικό ορισμό. Η λεξικογραφική αναφορά τους, όμως, θα ήταν ανεπαρκής για όσα παιχνίδια δεν υπήρχε αντιστοίχισή τους με την κοινή ελληνική γλώσσα, η δε αναπτυγμένη περιγραφή τους θα φόρτωνε υπερβολικά το λεξικό εξαιτίας του μεγάλου πλήθους τους. Επιλέχτηκε, έτσι, και γράφτηκε το βιβλίο «Τότε που παίζαμε» με τις αναλυτικές περιγραφές 238 παιχνιδιών, ώστε να μπορούν να ξαναπαιχτούν όπως τα έπαιζε η γενιά μας.

Η εργασία ήταν η συνηθισμένη. Οι προσωπικές μνήμες εμπλουτίστηκαν με τα στοιχεία που προέκυψαν από τις συνεντεύξεις με τους πολυπληθείς συνεργάτες μου. Από εκεί και πέρα, ακολούθησαν απομαγνητοφωνήσεις, μεταφορά των αφηγήσεων από το τοπικό γλωσσικό ιδίωμα στην κοινή γλώσσα, πληκτρολογήσεις, ταξινομήσεις και αρχειοθετήσεις στον υπολογιστή. Προστέθηκε ακόμη ένα καινούριο στοιχείο στην καταγραφή των παιχνιδιών. Ζητήθηκε η συνδρομή επαγγελματία φωτογράφου, αλλά και καλλιτεχνών σκιτσογράφων, για να δοθούν εικόνες πολλών παιχνιδιών, ως εφαρμογή του κανόνα «μια εικόνα αξίζει όσο χίλιες λέξεις».

Για την οργάνωση του βιβλίου προτιμήθηκε πριν από την περιγραφή των παιχνιδιών να καταχωριστούν οι διαδικασίες προετοι-

μασίας των ομαδικών παιχνιδιών, όπως διαδικασίες για τη συγκρότηση ομάδων, για τον καθορισμό της σειράς προτεραιότητας κ.ά. Στη συνέχεια, καταχωρίστηκαν τα παιχνίδια σε ομάδες με ηλικιακά κριτήρια, καταχωρίστηκαν ξεχωριστά τα παιχνίδια-κατασκευές και, στο τέλος, παρατέθηκαν άλλα στοιχεία από την παιδική ζωή.

Στο βιβλίο αυτό, ίσως μπορέσουν να δουν μικροί και μεγάλοι, ότι η ομορφιά στη ζωή μπορεί να βρεθεί και σε ένα ασήμαντο, σε ένα απλοϊκό παιχνίδι. Στην αγκαλιά της γιαγιάς με το Πάν(ι) πάν(ι) κουλουπάν(ι), σε μια απλοϊκή κατασκευή όπως το κουμπί, στη ζωηρή εναλλαγή ανάμεσα στο κνηνηγτό και στη σαμουλαδίκα για το ζέσταμα στο καταχειμώνα. Θα δουν, ακόμη, ότι πολλά από τα παιχνίδια μας είχαν και τη διάσταση της προετοιμασίας των παιδιών για λειτουργίες της καθημερινής ζωής. Θα δουν, για παράδειγμα, ότι οι βολές με το ποιμενικό ραβδί ή με τις πέτρες, προετοίμαζαν τα παιδιά για το βόσκημα των ζώων.

Η καταγραφή αυτή έγινε και με την ελπίδα πως κάποιοι γονείς ή δάσκαλοι θα έδειχναν στα παιδιά τους πώς θα μπορούσαν να παίξουν και να χαρούν με τα φαινομενικά απλοϊκά παιχνίδια μας, πώς κάποιοι γονείς θα έδειχναν στα παιδιά τους ότι θα μπορούσαν να φτιάχνουν μόνα τους κάποια παιχνίδια, όπως τους χαρταετούς.

Το «Τότε που παίζαμε» αφορούσε από την αρχή σε όλη τη Βισαλτία, αντίθετα με το λεξικό που αναφερόταν μόνο στην Τερπνή και τη Νιγρίτα. Όσο όμως προχωρούσε η επεξεργασία του υλικού, θεωρήθηκε σκόπιμο να συσχετιστούν τα παιχνίδια μας με αυτά του νομού Σερρών και με τα παιχνίδια της άλλης Ελλάδας. Εννοείται ότι η αναφορά πέρα από τη Βισαλτία είναι αποσπασματική, έγινε, όμως, για να φανεί ότι τα παιχνίδια είναι κοινά με αυτά άλλων περιοχών της χώρας μας, γνωστά όμως με διαφορετικά ονόματα. Ιδιαίτερο ενδιαφέρον έχει ο συσχετισμός των παιχνιδιών μας με αυτά της αρχαίας Ελλάδας. Το γεγονός ότι τα παιχνίδια μας είχαν κάποια σχέση με αυτά της αρχαίας Ελλάδας το γνώριζα πολύ πριν ξεκινήσω τα ταξίδια μου στην παράδοση της Βισαλτίας.

Το σχολικό έτος 1963-64, στην εφημερίδα «Μακεδονία» και στη στήλη «Ο Βόρειος» διάβασα την περιγραφή ενός παιχνιδιού της Αρχαίας Ελλάδας που ήταν ακριβώς ίδιο με ένα που παίζαμε τα παιδιά της γενιάς μου. Η αίσθηση ότι ένα παιχνίδι διασώθηκε αναλλοίωτο από την παράδοση του τόπου μας για πάνω από 2500 χρόνια και χάθηκε στη γενιά μας κάλυψε το κενό ανάμεσα

στην αρχαιότητα και στο χωριό μου, το κενό που δεν κάλυπταν οι δάσκαλοί μας, όταν μας μιλούσαν για τα χωριάτικα, οπότε το παιχνίδι αυτό λειτούργησε ως μεγεθυντικός μηχανισμός των συναισθημάτων μου. Και ήταν απέραντη η χαρά μου όταν αποφάσισα να καταγράψω τα παιχνίδια του τόπου μας. Θα έγραφα, όπως κι έγραψα, γι' αυτό το παιχνίδι, που δεν τόλμησα να το κάνω το 1963-64. Είναι το παιχνίδι μας με το όνομα *Ἵς τρεις πέτρα*, το οποίο αναφέρεται στη «Σύγχρονη Εγκυκλοπαίδεια Ελευθερουδάκη» με το όνομα «Ρούμπαλα». Αποδείχτηκε ακόμη, ότι ανάμεσα στα παιχνίδια που καταγράφονται υπάρχουν 58 που είναι ίδια ή παρόμοια με τα παιχνίδια της αρχαιότητας. Χαρακτηριστικά παραδείγματα είναι τα παιχνίδια, *Η σβούρα*, *Η χελιδόνα* κ.ά.

Αριστερά: Πτηνό επάνω σε κλουβί

Δεξιά: Η χελιδόνα μας

Για τη χελιδόνα μας παρουσιάζεται η φωτογραφία που δείχνει το κλουβί της να μοιάζει με το ανασκαφικό εύρημα «Πτηνό επάνω σε κλουβί»³ των αρχαίων Μακεδόνων. Η ομοιότητα των δυο σχημάτων με κάνει να πιστεύω ότι το κλουβί της χελιδόνας μας, που

3 Αγγελική Κοτταρίδη, άρθρο *Αι Αιγεί των Μακεδόνων, Πτηνό επάνω σε κλουβί*, μέσα 8ου αι. π.Χ., εφ. *ΤΟ ΒΗΜΑ*, 4.1.2009, ένθετο «Μακεδονίες γη».

είναι στοιχείο από τα παραδοσιακά κάλαντα του Μάρτη, είναι συνέχεια από το κλουβί των Αρχαίων Μακεδόνων. Το δημοσίευμα για αυτό το ανασκαφικό εύρημα δεν συσχετίζει το κλουβί των αρχαίων Μακεδόνων με τα κάλαντα του Μάρτη και τη χελιδόνα μας, η ομοιότητα όμως των εικόνων πείθει ότι το δεύτερο είναι συνέχεια του πρώτου.

Η καταγραφή των παιχνιδιών μου επιφύλαξε και πολλές άλλες εκπλήξεις. Η μια αναφέρεται στο παιχνίδι της σβούρας. Ήξερα ότι τη σβούρα την παίζαμε με ένα κορδόνι, με το οποίο της δίναμε την κίνηση και χαιρόμασταν το παίξιμό της. Ψάχνοντας, όμως, για περιγραφές παιχνιδιών της αρχαίας Ελλάδας, είδα μια φωτογραφία από ένα αγγείο που η λεζάντα της έλεγε ότι η κόρη έπαιζε τη σβούρα κρατώντας στα χέρια της ένα μαστίγιο. Υπέθεσα ότι ήταν το κορδόνι που δίνει την κίνηση στη σβούρα και το ονόμασαν μαστίγιο. Η εκπληξή μου όμως ήταν μεγάλη όταν σε ένα χωριό της Βισαλτίας μου είπε ένας συνεργάτης ότι έπαιζαν τη σβούρα με καμουτσίκι δίνοντας ωθήσεις πέρα από την αρχική. Ήταν για μένα μια αποκάλυψη, γιατί κάτι που παίζανε στην αρχαία Ελλάδα πέρασε στις μέρες μας χωρίς να το έχω αντιληφθεί. Αυτή η διαπίστωση για το καμουτσίκι αφορούσε και σε άλλα χωριά της Βισαλτίας, καθώς και στη Νέα Ζίχνη.

Μια άλλη εκπληξη την ένιωσα με ένα παιχνίδι, που είχε αδιατύπωτα παιδαγωγικούς σκοπούς. Ήταν το παιχνίδι της Αγίας Παρασκευής *Σύλου, λουρί, διατάζ(ει)*, με το οποίο μαθαίνανε τα παιδιά για τους μηχανισμούς της εξουσίας και για τη διαχείρισή της.

Οι Λαζαρίνες της Βισαλτίας - 69/80 Λαζαριανά τραγούδια με 100/132 παραλλαγές

Οι Λαζαρίνες ήταν μικρά κορίτσια, της ηλικίας των τελευταίων τάξεων του Δημοτικού Σχολείου, που το Σάββατο του Λαζάρου τραγουδούσαν και χόρευαν τα Λαζαριανά τραγούδια, γυρνώντας στο χωριό από σπίτι σε σπίτι. Ήταν όμως και το έθιμο της ίδιας ημέρας, αλλιώς το έθιμο *του Λαζάρου*, που διατηρήθηκε ζωντανό στον τόπο μας μέχρι λίγο μετά από τα μέσα του περασμένου αιώνα. Σήμερα αναβιώνει το έθιμο χάρη στις προσπάθειες κάποιων συμπολιτών μας, που συγκινούνται από τη λαϊκή μας παράδοση. Ο Σύλλογος Γυναικών της Τερπνής το αναβιώνει από το 2002, τότε που κυκλοφόρησε η 1^η έκδοση του βιβλίου «Οι Λαζαρίνες της

Βισαλτίας» από τον Σύλλογο Τερπνιωτών Θεσσαλονίκης, όπως το αναβιώνουν επίσης πολιτιστικοί σύλλογοι στο Δημητρίτσι, στο Φλάμπουρο, στις Σέρρες, αλλά και σε άλλα χωριά του Νομού Σερρών.

Η επαναφορά του εθίμου στις μνήμες μας, έγινε με τα δείγματα γλώσσας του λεξικού, όπου είχαν καταχωριστεί και εννιά λαζαριανά τραγούδια. Αυτό οδήγησε στην αποκάλυψη ότι στη Νικόκλεια κάποιες παλιές Λαζαρίνες ήξεραν πάνω από σαράντα τέτοια τραγούδια. Πήρα λοιπόν ένα δημοσιογραφικό μαγνητόφωνο κασέτας, οργάνωσα τις επαφές μου με τις Λαζαρίνες της Νικόκλειας, αλλά και με παλιές Λαζαρίνες από άλλα χωριά της Βισαλτίας, αρχίζοντας την καταγραφή των τραγουδιών της Λαζαρίνας μαζί την περιγραφή του εθίμου της. Έγινε έτσι το πρώτο βήμα για την καταγραφή της μουσικής μας παράδοσης στη Βισαλτία με στοιχειακό λόγο και μουσικής.-

Οι ηχογραφήσεις των τραγουδιών και οι περιγραφές του εθίμου δεν γίνονταν παντού με τον ίδιο τρόπο. Στη Νικόκλεια, για παράδειγμα, τρεις γυναίκες λειτούργησαν ως ομάδα και ό,τι γραφόταν είχε την «υπογραφή» και των τριών που τραγούδησαν τα 45 λαζαριανά τραγούδια. Σε άλλες περιπτώσεις η κάθε μια παλιά Λαζαρίνα έλεγε τα δικά της τραγούδια ή και συμπλήρωνε τις περιγραφές του εθίμου με τις δικές της λεπτομέρειες. Καταγράφηκαν έτσι, με τη συμπλήρωση που ολοκληρώθηκε το 2018, 80 λαζαριανά τραγούδια και 132 παραλλαγές τους.

Από την αρχή αυτής της προσπάθειας βρέθηκα μπροστά σε ένα περίεργο και ανεξήγητο για μένα γεγονός. Ενώ ηχογραφούσα στην αρχή τραγούδια μιας της θρησκευτικής γιορτής, σε κανένα τραγούδι δεν αναφερόταν ο θάνατος ή η Ανάσταση του Λαζάρου παρά μόνο σ' εκείνο το λαζαριανό τραγούδι που ήξερα από παιδί και καταχωρίστηκε στα «Τερπνιώτικα και τα Νιγριτινά», το τραγούδι *Ήρτι Λάζαρους*. Έλεγαν οι παλιές Λαζαρίνες κάποια που αναφέρονταν στο Χριστό, στην Παναγία, στον Αη-Γιώργη, όχι όμως στην Ανάσταση του Λαζάρου. Αναζητώντας την απάντηση στα βιβλία που είχα στη διάθεσή μου δεν την έβρισκα. Έτσι αποφάσισα να ανατρέξω στη βοήθεια γνωστών μου, ελπίζοντας ότι θα με οδηγούσαν σε πηγές με αναλυτικές αναφορές στο έθιμο και προπαντός στην ερμηνεία του ανεξήγητου για μένα γεγονότος.

Ο συμπατριώτης μου φιλόλογος Κώστας Σιαμάκης, όταν τον

ρώτησα, είχε θαρρείς έτοιμη την απάντηση, λέγοντάς μου, μεταξύ άλλων, ότι τα λαζαριανά τραγούδια είναι κατάλοιπο από αρχαία κάλαντα της εαρινής πρωτοχρονιάς, τα οποία εντάχθηκαν στη χριστιανική θρησκεία. Και τότε του ζήτησα να γράψει κάτι σχετικό, για να το συμπεριλάβω στις πηγές μου. Κι ο Κώστας Σιαμάκης έγραψε ένα άρθρο⁴, στο οποίο αναπτύσσεται διεξοδικά η σχέση του εθίμου της Λαζαρίνας με τα αρχαία κάλαντα της εαρινής πρωτοχρονιάς, αναφέροντας μεταξύ άλλων τη φράση «ἔξ ἄρχῆς τὰ κάλαντα ... ἦταν... χωρὶς κανένα θρησκευτικὸ χαρακτήρα». Και μου παραχώρησε ένα αντίγραφο του άρθρου του μαζί με την άδεια να το χρησιμοποιήσω ελεύθερα. Αποσπάσματα του άρθρου καταχωρίστηκαν στο βιβλίο «Οι Λαζαρίνες της Βισαλτίας», με την ελπίδα ότι δίνουν στον αναγνώστη μια αρκετά ολοκληρωμένη εικόνα αυτής της σχέσης. Σημειώνεται ότι το παραπάνω άρθρο επεκτείνεται και στα παραδοσιακά κάλαντα του Δωδεκαήμερου στον τόπο μας, τα *κόλιντα* όπως τα λέγαμε, που κι εκείνα έχουν ομοιότητες με τα κάλαντα των αρχαίων Δωριαίων.

Μετά από αυτήν τη διευκρίνιση του Κώστα Σιαμάκη συνέχισα την καταγραφή του εθίμου και των λαζαριανών τραγουδιών, ακούγοντας στα χωριά της Δυτικής Βισαλτίας τις παραλλαγές δύο τραγουδιών που αναφέρονται στην Ανάσταση του Λαζάρου. Δινόταν, όμως, κάθε φορά η διευκρίνιση «αυτό το έφεραν οι πρόσφυγες», που σήμαινε ότι μόνο οι πρόσφυγες τραγουδούσαν λαζαριανά τραγούδια με θρησκευτικές αναφορές. Το έθιμο της Λαζαρίνας, λοιπόν, παρουσιάζει παραλλαγές στα χωριά της Βισαλτίας, γιατί αλλιώς επιβίωσε στους ντόπιους κι αλλιώς στους πρόσφυγες του '22, που το μεταφέρανε από τις πατρίδες τους. Οι διαφορές περιγράφονται λεπτομερώς στο βιβλίο και έκτασή τους ποικίλει από χωριό σε χωριό ανάλογα με τη σύνθεση του πληθυσμού σε ντόπιους και πρόσφυγες. Οι διαφορές κυμαίνονται ανάμεσα στα δύο άκρα, της Νικόκλειας, που δεν δέχθηκε ούτε ελάχιστη επιρροή από τα έθιμα των προσφύγων, και της Λυγαριάς, όπου το έθιμο δεν δέχθηκε επιρροή από τους ντόπιους. Ολοκληρώθηκε αυτή η καταγραφή με την έκδοση του βιβλίου από τον ΣΤΘ, το οποίο συνόδευε και ένα CD με τις ηχογραφήσεις των τραγουδιών.

4 Κωνσταντίνος Σιαμάκης, α' Τὰ κάλαντα, άρθρο. Η Τερπνή, έκδοση του ΣΤΘ, αρ. φ. 42/2001. β' Μελέτες, Εκδόσεις ΔΟΝΑΞ, τ. 4, 2008.

Σημειώνεται ότι τότε τα φορητά μέσα αποθήκευσης μουσικής περιοριζόνταν μόνο στα CD.

Οι Λαζαρίνες της Τερπνής στην αναβίωση του εθίμου το 2002

Όσο διαρκούσε η καταγραφή του εθίμου για την 1^η έκδοση του βιβλίου δεν είχε βρεθεί παλιά Λαζαρίνα στη Νιγρίτα, παρά τις επίμονες αναζητήσεις μου. Μετά την κυκλοφορία του βιβλίου, όμως, δυο φίλοι μ' έφεραν σε επαφή με παλιές Λαζαρίνες της Νιγρίτας. Καταγράφηκαν έτσι και τα λαζαριανά τραγούδια της Νιγρίτας, με αρχικό στόχο να παραμείνουν απλώς στο προσωπικό μου αρχείο. Όταν όμως άρχισε η συνολική καταγραφή των δημοτικών τραγουδιών της Βισαλτίας, πέρασαν στο βιβλίο μου «Δημοτικά τραγούδια» μαζί με άλλα λαζαριανά που ηχογραφήθηκαν σε άλλα χωριά της Βισαλτίας ή αντλήθηκαν από γραπτές πηγές. Και όλα μεταφέρθηκαν το 2018 στην 2η έντυπη έκδοση του βιβλίου. Παρουσιάζεται έτσι πληρέστερα το έθιμο της Λαζαρίνας στη Βισαλτία, μαζί με το συσχετισμό των λαζαριανών τραγουδιών της Βισαλτίας με τα λαζαριανά τραγούδια άλλων περιοχών της Ελλάδας.

Συμπλήρωμα αυτής της καταγραφής είναι και το άρθρο μου «Οι Λαζαρίνες στο Νομό Σερρών», που δημοσιεύτηκε στα

«Σερραϊκά Σύμμεικτα»⁵. Στο άρθρο γίνεται παρουσίαση του εθίμου της Λαζαρίνας για όλον το Νομό Σερρών, που στηρίχτηκε σε πληροφορίες των κατά τόπους εκπροσώπων πολιτιστικών φορέων. Από την καταγραφή αυτή φαίνεται ότι το έθιμο στους ντόπιους πληθυσμούς του νομού έχει τα ίδια γνωρίσματα με αυτά των ντόπιων της Βισαλτίας.

Είναι γεγονός ότι στα δημοτικά μας τραγούδια απεικονίζεται η ταυτότητά μας. Και ήταν για μένα έκπληξη αυτή η απεικόνιση της ταυτότητάς μας μέσα από τα λαζαριανά τραγούδια. Είδα ότι σε μια σπιθαμή τόπου, στα χωριά της Βισαλτίας, ο λαός μας τραγουδούσε την άνοιξη και τον έρωτα, σε μια μόνο γιορτή, με ογδόντα διαφορετικά τραγούδια και χορούς. Και ιδιαίτερα στη Νικόκλεια με 45 διαφορετικούς τρόπους. Δεν ξέρω αν υπάρχει άλλο τέτοιο χωριό στην Ελλάδα. Αυτή η εικόνα, όμως, του κόσμου που τραγουδά με αυτόν τον τρόπο τον έρωτα και την άνοιξη δεν είχε βγει προς τα έξω. Δεν την ξέραμε ούτε εμείς. Εγώ τουλάχιστον δεν την ήξερα, δεν ήξερα τι γινόταν στη Νικόκλεια, αλλά και στα άλλα χωριά της γειτονιάς μας. Γι' αυτό ένοιωθα βαθιά ικανοποίηση όσο κατέγραφα τα λαζαριανά μας τραγούδια και το έθιμο της Λαζαρίνας.

Δημοτικά τραγούδια - Η μουσική παράδοση της Νιγρίτας και της Βισαλτίας

Αναζητώντας στα χωριά της Βισαλτίας παλιές Λαζαρίνες για να ηχογραφήσω λαζαριανά τραγούδια, ένα βράδυ σε καφενείο της Βέργης κάποιος φίλος μου με αιφνιδίασαν λέγοντάς μου: «Έπρεπε να έρθεις μερικά χρόνια νωρίτερα», και αναφέρθηκαν σε ένα συγχωριανό τους «που μπορεί να ήξερε και πάνω από τετρακόσια τραγούδια». Με ξάφνιασαν με τα τετρακόσια τραγούδια κι ήρθε, θαρρώ φυσιολογικά, το ερώτημα αν τα είχαν ηχογραφήσει, με την ελπίδα να έβρισκα κάποια λαζαριανά. Η απάντησή τους έφερε νέο αιφνιδιασμό. «Δεν ήρθε κανένας αρμόδιος στο χωριό μας για να τα γράψει». Και, χωρίς να το συνειδητοποιήσω, αυτή η απάντηση άνοιξε για μένα έναν καινούριο δρόμο για τα ταξίδια μου

5 Νίκος Λ. Πασχαλούδης, Οι Λαζαρίνες στο Νομό Σερρών, Σερραϊκά Σύμμεικτα, 3ος τόμος, σσ. 199-224. Έκδοση Εταιρείας Έρευνας και Μελέτης της Ιστορίας των Σερρών (Ε.Μ.Ε.Ι.Σ.), <http://www.nikospaschaloudis.gr/dimosieuseis.htm>.

στην παράδοση της Βισαλτίας. Εκείνη τη στιγμή δεν πέρασε από το μυαλό μου να υποδυθώ τον ρόλο του αρμόδιου, όμως, στη συνέχεια αποφάσισα να προσπαθήσω για τη συνολική καταγραφή των δημοτικών τραγουδιών του τόπου μας, της Βισαλτίας, προσπάθεια που οδήγησε στο βιβλίο μου «Δημοτικά τραγούδια, Η μουσική παράδοση της Νιγρίτας και της Βισαλτίας», έκδοση της Ομοσπονδίας Σερραϊκών Συλλόγων Θεσσαλονίκης.

Ξεκινώντας τη νέα προσπάθεια δεν φανταζόμουν ούτε πόσο θα κρατούσε ούτε ποιος θα ήταν ο όγκος του υλικού. Είπα όμως ότι θα ξεκινούσα και θα έγραφα όσα θα προλάβαινα. Πριν από όλα αντικατέστησα το δημοσιογραφικό μαγνητόφωνο κασέτας με ένα ψηφιακό και ζήτησα από φίλους και γνωστούς να με φέρουν σε επαφή και με τραγουδιστές που δεν γνώριζα. Ήταν βέβαιο ότι δεν θα μπορούσα να επισκεφθώ όλα τα χωριά της Βισαλτίας ούτε ότι θα μπορούσα να ηχογραφήσω όλους τους τραγουδιστές. Άρχισα όμως την προσπάθειά και τελικά τραγούδησαν περίπου 90 ερασιτέχνες τραγουδιστές δημοτικών τραγουδιών χάρη στη συνδρομή πλήθους άλλων συνεργατών μου.

Στον καθένα από τους τραγουδιστές ξεκαθάριζα εξαρχής ότι ο σκοπός μου δεν είχε οικονομικά κίνητρα και τους ζητούσα να τραγουδήσουν ακόμη μια φορά τα τραγούδια που ήξεραν από ζωντανά ακούσματα για να τα κάνουν δώρο στους συμπολίτες μας. Παράλληλα, υποσχόμουν σε όλους μόνο ένα αντίγραφο των ηχογραφήσεών τους και ότι το έντυπο υλικό που θα προέκυπτε θα το κατέθετα για φύλαξη στα Γενικά Αρχεία του Κράτους στις Σέρρες, μια και η έκδοση βιβλίου φάνταζε τότε απίθανη κι αυτοί το δέχονταν με περισσή χαρά. Καταγράφηκαν έτσι τα δημοτικά τραγούδια της Βισαλτίας που ακούγονταν το πρώτο μισό του περασμένου αιώνα, τα τραγούδια που η γλώσσα τους απλώνεται σε ένα φάσμα από το τοπικό γλωσσικό ιδίωμα μέχρι την κοινή ελληνική γλώσσα. Κι εγώ παρακαλούσα να προλάβω να τελειώσει η αυτή προσπάθεια.

Για πολύν καιρό, σχεδόν κάθε μέρα το απόγευμα, είχα και κάποια ηχογράφηση στη Νιγρίτα και σε χωριά της Βισαλτίας, στις κατοικίες των τραγουδιστών ή σε δημόσιους χώρους, όπως το ξενοδοχείο Γερακίνα ή διάφορα καταστήματα εστίασης. Στη συνέχεια ακολουθούσε η επεξεργασία του ηχητικού υλικού. Πρώτο βήμα ήταν η καταχώρισή του ήχου στον υπολογιστή, δεύτερο η

απαλλαγή του από ατέλειες της ηχογράφησης, τρίτο η απομαγνητοφώνηση και στη συνέχεια η ψηφιοποίηση του υλικού της απομαγνητοφώνησης. Από εκεί και πέρα για την εργασία υπήρχαν δυο χωριστοί άξονες, που αφορούσαν στο έντυπο υλικό και το ηχητικό. Το έντυπο υλικό έπρεπε πρώτα να ταξινομηθεί και να αρχειοθετηθεί στον υπολογιστή και στη συνέχεια να διαμορφωθούν οι σελίδες του βιβλίου. Το ηχητικό υλικό έπρεπε πρώτα να περάσει από τον υπολογιστή, ταξινομημένο κατά τραγουδιστή, σε μέσα αποθήκευσης που διέθετε τότε η τεχνολογία, δηλαδή σε CD.

Καταγράφηκαν 827 τραγούδια, και διασώθηκε το ποιητικό μέρος όλων των τραγουδιών που τραγουδούσαν στη Βισαλτία, ανεξάρτητα από το αν επιλέγονταν ή όχι από τους ερασιτέχνες τραγουδιστές στα γλέντια τους ή στις εκδηλώσεις πολιτιστικών φορέων. Το μουσικό μέρος αποτυπώθηκε σε 58 CD και χάρη στην εξέλιξη της τεχνολογίας σε 2 δίσκους DVD, οι οποίοι συνοδεύουν το βιβλίο και προσφέρθηκαν στο αναγνωστικό κοινό χάρη στην ομόφωνη απόφαση της Ομοσπονδίας.

Η συλλογή του υλικού αυτής της καταγραφής στηρίχθηκε, εκτός από τις ηχογραφήσεις μου, και σε ηχογραφήσεις τραγουδιστών που δεν υπήρχαν πλέον ανάμεσά μας, οι οποίες μου διατέθηκαν από τους κατόχους τους, καθώς και σε γραπτές πηγές. Οι τελευταίες βέβαια διασώσανε μόνο το ποιητικό μέρος των τραγουδιών. Όσον αφορά στην ταξινόμησή τους αντιμετώπισα δυσκολίες, γιατί ο λαός δεν τα ταξινομεί και οι τραγουδιστές δεν μου έδιναν κανέναν προσανατολισμό. Ο λαός τα ακούει και τα χαίρεται όποτε και όπως του αρέσει. Γι' αυτό και εφαρμόστηκε ο συνηθισμένος τρόπος ταξινόμησης.

Σ' αυτήν την προσπάθεια βεβαιώθηκα ότι οι Νιγηρινοί υπήρξαν δημιουργοί δημοτικών τραγουδιών. Η σύνθεση, για παράδειγμα, των στίχων και του ήχου του τραγουδιού «Η Γερακίνα» είναι δημιούργημα μιας παρέας Νιγηρινών⁶ και το «Μήλο μου κόκκινο», φαίνεται ότι είναι κι αυτό δημιούργημα της Νιγηρίας, όπως φαίνεται από την εξέλιξη του πρώτου στίχου στη Νιγηρία. Η παράδοση επίσης μας πληροφορεί ότι πολλά τραγούδια είναι δημιουργήματα συγκεκριμένων ατόμων. Τελικά καταγράφηκαν 23 τραγούδια που παραπέμπουν σε γεγονότα της καθημερινότη-

6 Αστέριος Θηλυκός, *Η Νιγηρία και το τραγούδι η Γερακίνα*, Σερραϊκά Χρονικά, 1957.

τας της Νιγρίτας, ενώ 54 είναι αυτά που ιστορούν γεγονότα της Βισαλτίας και του Νομού Σερρών.

Πολλά σημαντικά περιστατικά αυτής της προσπάθειας έρχονται στο μυαλό μου όταν σκέφτομαι αυτήν την περιπέτεια. Σημειώνω, όμως, την εμμονή των συνεργατών μου να ολοκληρώσουν την καταγραφή των τραγουδιών τους, ακόμη κι όταν είχαν σοβαρά προβλήματα υγείας, όπως Δήμος Μπουρμπούλας από το Καστανοχώρι και η Βασιλική Σαλονικιού, από τη Νιγρίτα.

Θεωρώ επίσης ιδιαίτερα σημαντικές, για την οικογένειά μου και για το πρόσωπό μου, τις σχέσεις που αναπτύχθηκαν με πολλούς από τους συνεργάτες μου. Σχέσεις που διατηρούνται ζωντανές μετά από σχεδόν είκοσι χρόνια, σαν να είναι σχέσεις παραπάνω από φιλικές, σαν να είναι σχέσεις συγγένειας. Τις δείχνει αυτές τις σχέσεις το γεγονός ότι τους επισκεπτόμασταν μαζί με τη σύζυγό μου, έξω από τα πλαίσια της συνεργασίας μας, ότι μας προσκαλούσαν και συνεχίζουν να μας προσκαλούν, πολλοί από αυτούς ή από το οικογενειακό τους περιβάλλον, στα πανηγύρια τους, στις γιορτές τους, ακόμα και σε στιγμές θλίψης, όπως καλούσαν και καλούν στενούς συγγενείς τους.

Τελικά, έφθασε η προσπάθεια της καταγραφής των δημοτικών τραγουδιών της Βισαλτίας στο τέλος της, με μια αλλαγή όμως. Το βιβλίο, αντί να κατατεθεί στα συρτάρια των Γενικών Αρχείων του Κράτους, όπως σχεδιάστηκε στην αρχή, είχε καλύτερη τύχη. Την καλύτερη τύχη που θα μπορούσα να ελπίζω γι' αυτό. Με απόφασή της η Ομοσπονδία Σερραϊκών Συλλόγων της Θεσσαλονίκης ανέλαβε ομόφωνα την έκδοσή του, μαζί με τις ηχογραφήσεις, που τις πρόσφερε ως δωρεά μαζί με το βιβλίο, κι εγώ από την πλευρά μου της παραχώρησα εξολοκλήρου το οποιοδήποτε οικονομικό όφελος θα έδινε το βιβλίο.

Η Τεργινή - Αναφορές στο χθες και στο σήμερα

Όταν βρισκόμουν ακόμη στην επεξεργασία του υλικού για τα δημοτικά τραγούδια της Βισαλτίας, αποφάσισα, μετά το τέλος αυτής της επεξεργασίας και ανεξάρτητα από το αν θα εκδιδόταν ή όχι, να συνεχίσω την καταγραφή των στοιχείων της παράδοσης του τόπου μας. Στόχος ήταν να καταγραφούν στοιχεία που αφορούσαν γενικώς στη ζωή των κατοίκων της Βισαλτίας, όπως έθιμα, γιορτές και κύριες ασχολίες.

Αισθανόμενος ότι ένα τέτοιο ξεκίνημα θα απαιτούσε πολύ

χρόνο, είπα να αρχίσω από την καταγραφή των στοιχείων της παράδοσης που σχετίζονταν με τη θρησκευτική ζωή του τόπου μας. Η επιλογή αυτή είχε ως βαθύτερο λόγο το γεγονός ότι στην οικογένεια μας υπήρξαν πολλοί λειτουργοί της εκκλησίας, με πρώτον τον παπα-Θανάση, τον προ-προπάππο μου από την πλευρά του πατέρα μου. Πήγα λοιπόν στον ξάδερφό μου, στον παπα-Χρήστο Τζιάνη, του εξήγησα τον σκοπό μου κι εκείνος πρόθυμα με ρώτησε «από πού να αρχίσω Νικόλα;».

Παίρνοντας το ελεύθερο ο παπα-Χρήστος να πει ό,τι θυμόταν, έγινε χείμαρρος. Άρχισε με το ιστορικό της ανέγερσης της εκκλησίας του Αγίου Δημητρίου και αναφέρθηκε σε λεπτομέρειες της θρησκευτικής ζωής της Τερπνής που ανέτρεχαν σε βάθος χρόνου όσο κρατούσαν οι μνήμες της γενιάς των παππούδων μας. Τελικά, ο όγκος του υλικού ήταν τόσος που ήταν αδύνατο να καταγραφούν ανάλογες λεπτομέρειες της θρησκευτικής ζωής για την άλλη Βισαλτία. Το γεγονός αυτό οδήγησε στην επιλογή να γραφεί ένα βιβλίο ξεχωριστό για την Τερπνή και το υλικό που θα καταγραφόταν για τη ζωή στη Βισαλτία θα μοιραζόταν σε δυο δίδυμα βιβλία. Το πρώτο μόνο για την Τερπνή και το άλλο για όλη τη Βισαλτία.

Ξεκίνησε έτσι το βιβλίο «Η Τερπνή».

Στην καταγραφή αυτή επιχειρήθηκε να δοθούν όλα τα στοιχεία που αφορούν την παράδοση της Τερπνής, γίνεται όμως ιδιαίτερη αναφορά στις αρχαιότητες που αποκαλύφθηκαν στο *Παλιόκαστρο*.

Όμως και η άγραφη ιστορία του χωριού, αυτή που δεν καταχωρίστηκε στα βιβλία της ιστορίας και δεν αποτυπώθηκε στα κτίσματα της αρχαίας πόλης, η ιστορία που έζησε στην παράδοση των Τερπνιωτών, οδηγεί απευθείας στους αρχαίους Έλληνες. Η γλώσσα τους, τα έθιμά τους, τα παιχνίδια τους, όλα εκεί οδηγούν. Οδηγούν στο βασίμιο συμπέρασμα ότι η Τερπνή είναι συνέχεια του αρχαίου οικισμού του *Παλιόκαστρου*, που μετακινήθηκε στη σημερινή της θέση πιθανώς εξαιτίας των βαρβαρικών επιδρομών⁷, συνέχεια που κάνει υπερήφανους τους Τερπνιώτες.

---

7 Αστέριος Θηλυκός, *Η κωμόπολη Τερπνή και τα τοπωνύμιά της Παλιόκαστρο και Γκατζή Ντούμπα*, Πανσερραϊκό Ημερολόγιο, τόμος 4ος, 1978, σελ. 57-64.

Συντήρηση δαπέδου Βασιλικής στα Αρχαία της Τερπνής.

Γίνεται επίσης εκτενής αναφορά στους Τερπνιώτες, που στους δύσκολους καιρούς, στον πόλεμο, στην κατοχή, στο χαλασμό, φύλαξαν το χωριό από ζημιές που γνώρισαν άλλοι τόποι χάρη στην αμφίπλευρη αλληλεγγύη τους. Την αλληλεγγύη προς τους διπλανούς τους την δίδαξαν οι πρόγονοί τους, που μετά την Μικρασιατική καταστροφή, κόντρα στην περιορέουσα ατιμόσφαιρα, αποφάσισαν μέσα από το Κοινοτικό συμβούλιο να ενισχύσουν οικονομικά τους πρόσφυγες. Γίνεται λόγος ακόμη για σημαντικούς Τερπνιώτες, για τους οποίους οι Τερπνιώτες είναι υπερήφανοι.

Πηγή πληροφοριών για τη θρησκευτική ζωή της Τερπνής ήταν, όπως προειπώθηκε, ο παπα-Χρήστος Τζιάνης που στηρίχτηκε στην παράδοση του χωριού. Μίλησε για την εκκλησία της Αγίας Παρασκευής στην κεντρική πλατεία του χωριού, που οι Τούρκοι την έκαναν τζαμί. Και συνέχισε με τη λεπτομερή αναφορά σε ότι αφορούσε στην εκκλησία του Αγίου Δημητρίου· στο ιστορικό της ανέγερσης, που εγκαινιάστηκε το 1640 μέχρι την και στην ολοκλήρωσή της με τη σημερινή της μορφή. Για να δώσει δε ένα δείγμα από τη συμπεριφορά των Τούρκων, μίλησε και για την εικόνα της Παναγίας με το λαβωμένο πρόσωπο.

Η εικόνα της Παναγίας με το λαβωμένο πρόσωπο.

Για την εκκλησία των Τριών Ιεραρχών, όμως, οι λεπτομέρειες δόθηκαν από το επιτελείο του Δημητρίου Αναστασιάδη.

Το δεύτερο σκέλος της περιγραφής του παπα-Χρήστου αφορούσε στο προσωπικό που υπηρέτησε στις δυο εκκλησίες της Τερπνής.

Μετά τις αναφορές στο προσωπικό των εκκλησιών, ο παπα-Χρήστος παρουσίασε αναλυτικά όλα τα παρεκκλήσια και τα εικονοστάσια που έχουν κατά καιρούς χτιστεί στο χωριό, στον κάμπο και στο βουνό, περιγράφοντας με λεπτομέρειες το ιστορικό τους.

Τα πανηγύρια του χωριού αναφέρονται όλα, αλλά της Ζωοδόχου Πηγής παρουσιάζεται με όλες τις λεπτομέρειες που ανασύρθηκαν από τις μνήμες των αφηγητών. Έχει κυρίως το γνώρισμα να συνδυάζει τη λατρεία με αθλητικούς αγώνες. Τέλος, το κεφάλαιο της Θρησκευτικής ζωής κλείνει με τις γιορτές. Όλες τις γιορτές, τις θρησκευτικές, αλλά και άλλες που σχετίζονται με τις θρησκευτικές γιορτές, όπως οι ονομαστικές, το *σιργιάν(ι)* κ.ά.

Ύστερα από τον παπα-Χρήστο επιστρατεύθηκαν οι προσωπικές μνήμες, οι πληροφορίες των συνεργατών και τα φωτογραφικά αρχεία φίλων και συλλογικών οργάνων των Τερπνιωτών. Έτσι για τη λειτουργία της κοινότητας γράφτηκαν πολλά με κάθε λεπτομέρεια. Έγινε όμως ιδιαίτερα εκτεταμένη αναφορά για τη λειτουργία της εκπαίδευσης στο χωριό, καθώς για τον Γεωργικό Συνεταιρισμό, που υπήρξε υπόδειγμα λειτουργίας.

Η αναζήτηση πληροφοριών για την παράδοση στην Τερπνή οδήγησε σε στοιχεία της ιστορίας που διασώθηκαν μέσα από την παράδοση.

Η Βισαλτία του χθες - Η ζωή στο αγροτικό περιβάλλον της Νιγρίτας και των χωριών της Βισαλτίας

Στο εισαγωγικό μέρος του βιβλίου «Η Βισαλτία του χθες» του πρώτο λόγο έχει η Αρχαία Βισαλτία, όπου βέβαια το μαγνητόφωνο και η φωτογραφική μηχανή δεν είχαν κανέναν ρόλο. Από εκεί και πέρα γίνεται μια γενική επισκόπηση της σύγχρονης Βισαλτίας, όπου αναλαμβάνουν ρόλο το μαγνητόφωνο μαζί με τη φωτογραφική μηχανή, παράλληλα με την άντληση στοιχείων από αρχεία και φυλαγμένα κειμήλια. Το σύνολο των πληροφοριών που αντλήθηκαν από όλες τις πηγές είδε το φως της δημοσιότητας χάρη στην πρωτοβουλία του πρώην δημάρχου της Νιγρίτας του κ. Δημητρίου Δάπη, ο οποίος συντόνισε μια πλειάδα συλλογικών οργάνων Νιγριτινών και Τερπνιωτών που ανέλαβαν τις δαπάνες έκδοσης του βιβλίου.

Στα στοιχεία της παράδοσης που αναφέρονται στο ταξίδι αυτό έχουν, όπως και στα άλλα, διπλό σκοπό και αξία. Υπάρχει πρώτα η προσδοκία να διασώσουν την προφορική παράδοση. Να διασώσουν έστω με απλές περιγραφές τα ήθη και έθιμα του τόπου μας, καθώς και τις ασχολίες των κατοίκων της Βισαλτίας και δεύτερο, όταν οι σημερινοί πληροφορητές δεν θα υπάρχουν, να υπάρχουν

αυτά ως πηγή για τους επιστήμονες ερευνητές του αντικειμένου αυτού που θα ήθελαν στο μέλλον να φωτίσουν με τα φώτα της επιστήμης τους την ιστορία, τον πολιτισμό και την παράδοση του τόπου μας.

Στις περιγραφές, που είναι ταξινομημένες σε κεφάλαια, περιγράφονται η κατοικία, η κατασκευή της και ότι σχετίζεται μ' αυτήν, η λειτουργία της οικογένειας, που παλιότερα λειτουργούσε αυστηρά ως πατριαρχική, ο κύκλος ζωής στην οικογένεια, από την προετοιμασία της προίκας μέχρι το μέγαλωμα των παιδιών. Σημειώνεται ότι οι λεπτομέρειες του γάμου, που διέφεραν από χωριό σε χωριό, αναπτύχθηκαν όλες και τονίστηκαν οι ομοιότητες και οι διαφορές τους στα χωριά της Βισαλτίας, ικανοποιώντας την ζωηρή επιθυμία που εκδήλωναν οι γυναίκες αφηγήτριες να μην παραληφθεί από την καταγραφή καμιά δική τους λεπτομέρεια, όσο ασήμαντη και αν ήταν.

Σ' αυτό το σημείο θέλω να σημειώσω ότι υπήρξε και μια περίπτωση που πληροφορητές ενός χωριού έδωσαν αντίθετες πληροφορίες για το ίδιο ζήτημα. Συγκεκριμένα, στην περιγραφή της τοπικής ενδυμασίας των γυναικών του χωριού όλοι βεβαίωσαν ότι οι γυναίκες του φορούσαν την Μακεδονική στολή με τα φουστάνια που έφταναν μέχρι τον αστράγαλο. Όμως στο λαογραφικό μουσείο του χωριού υπήρχε ένα νυφικό της παραδοσιακής στολής, που έφτανε λίγο κάτω από το γόνατο της κούκλας που έντυνε. Κανένας δεν έδινε ερμηνεία για την αντίφαση, μέχρι που βρέθηκε κάποιος συγχωριανός τους που γνώριζε την προέλευση του νυφικού και έλυσε την απορία λέγοντας: «Ήταν πολύ κοντή η νύφη που φορούσε το νυφικό και δεν βρήκαν ανάλογη κούκλα».

Για την παράδοση στη θρησκευτική ζωή των Βισαλτών, παρά τον αρχικό σχεδιασμό, η περιγραφή δεν μπορούσε να επεκταθεί σε λεπτομέρειες όπως στην Τερπνή. Επιλέχθηκε τελικά να παρουσιαστούν αναλυτικά κυρίως μόνο τα δυο μεγαλύτερα πανηγύρια της Βισαλτίας, αυτά της Νιγρίτας όπως τα περιγράψανε οι υπεύθυνοι των διοργανώσεων του Αγίου Αθανασίου στην ομώνυμη ενορία και του Αγίου Θωμά στην ενορία του Αγίου Γεωργίου.

Όσον αφορά στην κοινωνική ζωή της Βισαλτίας, τα στοιχεία αντλήθηκαν κυρίως από γραπτές πηγές και δευτερευόντως από αφηγήσεις πληροφορητών. Οι αναφορές περιορίζονται στη Νιγρίτα, που έδωσε πλούσιο υλικό με τα σωματεία που ιδρύθηκαν

από 1876 μέχρι το 1929, τα οποία πίσω από τους εμφανείς νόμους σκοπούς τους έκρυβαν την αγωνία και την ελπίδα για την απελευθέρωση.

Για την περιγραφή του φυσικού περιβάλλοντος δίνονται τα ιδιωματικά ονόματα των ζώων και των φυτών της Βισαλτίας. Είναι τα ονόματα με τα οποία είναι γνωστά στους Βισάλτες, αλλά για να ταυτιστούν με τα κοινά ή τα επιστημονικά τους ο αναγνώστης μπορεί να ανατρέξει στο βιβλίο «Τα Τερπνιώτικα και τα Νιγριτινά».

Η καταγραφή του γεωργικού εξοπλισμού και των γεωργικών ασχολιών των Βισαλτών εκτείνεται από το πανάρχαιο ξύλινο Ησιόδειο άροτρο μέχρι τις σύγχρονες θεριζοαλωνιστικές μηχανές και από το πρωτόγονο φύτεμα του καπνού μέχρι τις σύγχρονες φυτευτικές μηχανές. Στις καταγραφές αυτές δόθηκε μεγαλύτερη έκταση στην καλλιέργεια του καπνού, γιατί η παραγωγή του είχε περίπλοκες αλλά συνεχώς εξελισσόμενες διαδικασίες, αλλά και γιατί ο καπνός ήταν το κύριο προϊόν του τόπου, που έδωσε άνθηση στην οικονομική ζωή της Βισαλτίας. Πέρα από την οικονομική διάσταση της παραγωγής του καπνού, η περιγραφή λειτουργεί σαν μαγική εικόνα για τους νεότερους και δημιουργεί ένα αίσθημα νοσταλγίας για τους μεγαλύτερους. Αλλά και στην παραγωγή του σταριού και τα προϊόντα του δόθηκε μεγάλη έκταση εξαιτίας της καίριας σημασίας που είχε η παραγωγή του στην οικονομική του τόπου μας πριν από την επικράτηση του καπνού και τη διατροφική αξία των προϊόντων του.

Τέλος υπήρξε το δίλημμα αν θα έπρεπε να καταγραφούν ή όχι οι λαϊκές δοξασίες, οι πρακτικές γιατροιές, αν θα έπρεπε να γίνουν αναφορές σε ξόρκια και μάγια. Όμως επικράτησε η άποψη ότι κι αυτά ως στοιχεία της παράδοσης δεν έπρεπε να αγνοηθούν. Συνηγόρησε βέβαια προς αυτήν την κατεύθυνση και το γεγονός ότι σε αρκετές από τις προλήψεις και τις δεισιδαιμονίες υπήρχε αδιατύπωτη επίκληση της θεϊκής δύναμης και ότι υπήρχε κάποια λογική σχέση ανάμεσα στη δοξασία και στην πραγματικότητα. Για παράδειγμα, τα πόδια της αναποδογυρισμένης πυροστιάς στην αυλή σε ώρα καταιγίδας δεν είναι άλλο από τις ακίδες του αλεξικέραυνου. Κάτι ανάλογο παρατηρήθηκε και στις πρακτικές γιατροιές, αφού πίσω από τα ακατανόητα λόγια των πρακτικών γιατρών σε μερικές περιπτώσεις κρύβονταν επιστημονικές γνώ-

σεις, όπως, για παράδειγμα, στη θεραπεία της ρούπιλης.

Η Βισαλτία που περιγράφεται πιο πάνω είναι δημιουργία των γηγενών κατοίκων της και όσων ήρθαν κατά κύματα από την Θεσσαλία και την Ήπειρο τον προπερασμένο αιώνα, αλλά και αυτών που, ζητώντας καλύτερη τύχη ή από ανάγκη, επέλεξαν την Βισαλτία για να προκόψουν. Όλοι αυτοί δημιούργησαν την ενιαία Νιγρίτα, μεγαλώνοντας τα δύο συστατικά χωριά της, τη Σούρπα και τη Νιγρίτα, όπως μεγάλωσαν και άλλα χωριά της περιοχής μας. Έφεραν μαζί τους νέο ανθρώπινο δυναμικό με τεχνογνωσία και δίψα για πρόοδο, κι έδωσαν στον τόπο μας μια αξιοθαύμαστη αναπτυξιακή ώθηση και έγινε το θαύμα. Αναδείχθηκε ο τόπος μας ως κέντρο εμπορικής δραστηριότητας, αφού ο δρόμος από τη Θεσσαλονίκη για τις αγορές των Βαλκανίων και της Κωνσταντινούπολης περνούσε από τα μέρη μας. Γνώρισε άνθηση ο τομέας της βιοτεχνίας, με τους ονομαστούς βιοτεχνικούς αργαλειούς της Νιγρίτας. Δυστυχώς οι πόλεμοι ανέτρεψαν αυτήν την κατάσταση. Στον Α΄ Παγκόσμιο πόλεμο, με την απομάκρυνση του πληθυσμού της Νιγρίτας και των γύρω χωριών από τη γραμμή του μετώπου, χάθηκαν οι αργαλειοί. Ειδικότερα στον τομέα του καπνεμπορίου η Νιγρίτα έγινε κέντρο εμπορίας και επεξεργασίας του καπνού. Και αυτή όμως η νέα ώθηση, που ενισχύθηκε με την ένταξη των προσφύγων του '22, τέλειωσε με τον Β΄ Παγκόσμιο πόλεμο, αφού έληξε η εμπορική επεξεργασία των καπνών στη Νιγρίτα αλλά και στην ευρύτερη περιοχή.

63 παραμύθια της Βισαλτίας – Επιλογές από την παράδοση της Νιγρίτας και των χωριών της Βισαλτίας

Όταν εκδόθηκε το βιβλίο «Η Βισαλτία του χθες», ήταν σχεδόν έτοιμο για έκδοση και το υλικό των παραμυθιών. Κι αυτό γιατί οι μαγνητοφωνήσεις κι η επεξεργασία του υλικού τους, όπως η απομαγνητοφώνηση, η μεταφορά τους από το τοπικό ιδίωμα στην κοινή γλώσσα, η αρχειοθέτηση κ.ά. γίνονταν παράλληλα με την επεξεργασία του υλικού των άλλων βιβλίων. Σκοπεύοντας να προχωρήσω στην έκδοσή τους, είπα στους δικούς μου ότι τερμάτιζα την προσπάθεια καταγραφής της παράδοσης του τόπου μας, έχοντας επίγνωση ότι αυτή η καταγραφή είναι ατέλεστη.

Και τότε η σύζυγός μου, η Φωτεινή Μπιζιάνου, άλλαξε την επιλογή μου για τερματισμό. «Τα παραμύθια», μου είπε, «που έχεις

στον υπολογιστή σου, τα εκδίδεις όποτε θέλεις. Τώρα που μπορείς, κοίταξε να γράψεις για τα επαγγέλματα στη Νιγηρίτα και την Τερπνή». Άλλαξα κι εγώ το πρόγραμμα, φρόντισα, όμως, παράλληλα με την καταγραφή των επαγγελμάτων, να ολοκληρώσω την προετοιμασία των παραμυθιών για το τυπογραφείο.

Τα παραμύθια στον τόπο μας δε λέγονταν μόνο στα παιδιά, γεγονός που σημαίνει ότι πολλά από αυτά δεν είναι κατάλληλα για παιδιά. Γι' αυτό είχα ζητήσει από τους αφηγητές να μου πουν ότι ήξεραν μόνο από ζωντανά ακούσματα κι εγώ αναλάμβανα τη δέσμευση ότι θα γινόταν επιλογή μόνο αυτών που θα ήταν κατάλληλα για παιδιά. Κι εκείνοι μου τα διηγήθηκαν όλα. Ακόμα και τα άσεμνα παραμύθια που λέγονταν στις νυχτερινές συνάξεις των μεγάλων. Ο κανόνας του «καταγράφονται όλα» εφαρμόστηκε και στην περίπτωση των παραμυθιών, οπότε καταχωρίστηκαν στο αρχείο μου και τα άσεμνα. Με αυτά όμως έχω ένα πρόβλημα. Είναι στοιχεία της παράδοσης του τόπου μας, που δεν μου ταιριάζει να τα δημοσιεύσω. Αυτό που σκέφτομαι αυτήν την ώρα, είναι να ακολουθήσω την πρόταση των ειδικών του Κέντρου Ερεύνες της Ελληνικής Λαογραφίας της Ακαδημίας Αθηνών και να τα καταθέσω ως «χειρόγραφα» στη βιβλιοθήκη του Κέντρου.

Και τα παραμύθια, όπως και οι άλλοι τομείς της παράδοσης του τόπου μας, μου επιφύλαξαν εκπλήξεις. Καθώς ο κύριος στόχος αυτού του βιβλίου ήταν η καταγραφή των παραμυθιών ως στοιχείων της παράδοσης του τόπου μας, η επιλογή τους έγινε ανεξάρτητα από το γεγονός ότι μερικά από αυτά περιέχουν στοιχεία που βρίσκονται και σε άλλες καταγραφές παραμυθιών, όπως στις συλλογές του Γ. Μέγα ή στα παραμύθια του Άντερσεν (*Άγριοι κύκνοι*). Σημειώνεται ακόμη, ότι περιλαμβάνονται σ' αυτά και στοιχεία της ελληνικής μυθολογίας. Από αυτά άλλα πέρασαν σχεδόν αυτουσία, όπως οι Μοίρες ή ο Δούρειος ίππος και σ' άλλα έγιναν ανάλογες προσαρμογές, όπως μεταμορφώσεις ανθρώπων σε άστρα ή αστερισμούς, ζώα που μιλούν, φτερωτά άλογα κ.ά. Ήταν κάτι που δεν το φανταζόμουν.

Δεν φανταζόμουν ότι θα άκουγα για τον δούρειο ίππο σε μια παραλλαγή του, παραλλαγή που αφορούσε στον ρόλο του, που αντί για πολεμιστές έκρυβε ερωτευμένο. Πιο πολύ όμως ξαφνιάστηκα όταν σε μια κασέτα, που άκουγαν τα εγγόνια μου, άκουσα ένα κινέζικο παραμύθι, αυτούσιο σχεδόν με ένα παραμύθι της

Νικόκλειας, παραμύθι το οποίο αναφέρονταν σε μια κοπέλα που ντύθηκε άντρας και πήγε στον πόλεμο. Δεν ξέρω βέβαια ποια ήταν η αφετηρία του παραμυθιού και ποια η διαδρομή του. Έμαθα, ακόμη, ότι τα παραμύθια παλιότερα διαδίδονταν ευρύτατα, αφού το πασίγνωστο παραμύθι της Σταχτοπούτας έχει καταγραφεί στην ελληνική γλώσσα σε 254 παραλλαγές από τον Γεώργιο Μέγα, μέχρι 1970⁸.

Όλα όμως είναι δημιουργήματα των δικών μας ανθρώπων και έδωσαν δυο βιβλία. Το πρώτο «63 Παραμύθια της Βισαλτίας» το 2014, και το «Προσθήκη στα 63 παραμύθια της Βισαλτίας» το 2017.

Παραδοσιακά επαγγέλματα στη Νιγηρία και την Τερπνή – Περιγράφονται 200 επαγγέλματα και καταγράφονται πάνω από 2300 επαγγελματίες

Αφήνοντας στην άκρη την έκδοση των παραμυθιών, ξεκίνησα το νέο τα-ξίδι στην παράδοση της Βισαλτίας, τη νέα προσπάθεια δηλαδή για τη συγγραφή του βιβλίου «Παραδοσιακά επαγγέλματα στη Νιγηρία και την Τερπνή». Το επιχείρημα της συζύγου μου, ότι σχετικά με τα επαγγέλματα δεν έχει γραφτεί κάτι για τη Νιγηρία, ήταν ένας σοβαρός λόγος ως αφετηρία. Όταν όμως άρχισα να επικοινωνώ με παλιούς επαγγελματίες αλλά και γέροντες αφηγητές, των οποίων η μνήμη είχε την εγκυρότητα γραπτού ντοκου-μέντου, τότε συνηγόρησαν κι άλλοι λόγοι, οι οποίοι, μ' έπεισαν οριστικά για την αλλαγή του αρχικού σχεδιασμού για έκδοση εκείνη την ώρα των παρα-μυθιών. Μερικοί από αυτούς τους λόγους ήταν:

1. Οι περιγραφές των παραδοσιακών επαγγελμάτων, στα βιβλία που κυκλοφορούν ή στο διαδίκτυο, είναι στις περισσότερες περιπτώσεις συνοπτικές, όπως στο επάγγελμα του καροποιού, για το οποίο προτιμήθηκε να δοθεί πληρέστερη περιγραφή.

2. Μερικά επαγγέλματα δεν ασκήθηκαν στη Νιγηρία και την Τερπνή, όπως του μαρμαρογλύπτη, ενώ άλλα ασκήθηκαν με τρόπο διαφορετικό από ό,τι σε άλλες περιοχές, όπως του πλανόδιου ψαρά, ενώ άλλα ήταν ξεχασμένα όπως του αβδελά, του ρυθμιστή

---

⁸ Άννα Αγγελοπούλου, Μαριάνθη Καπλάνογλου, Εμμανουέλα Κατριανάκη, *Επεξεργασία Παραμυθιακών Τύπων και Παραλλαγών*, Κέντρο Νεοελληνικών Ερευνών Ε.Ι.Ε, σ. 146, Αθήνα 2004.

κανταριών, του πλανόδιου κρεοπώλη κ.ά.

3. Βρέθηκαν επαγγέλματα, που ασκήθηκαν στον τόπο μας, ενώ δεν περιγράφονται αλλού, όπως του *μαλαματά*, του ανθρώπου δηλαδή που μάζευε χρυσό από την άμμο των χειμάρρων της Νιγρίτας και της Τερπνής, του *μπαχούμη* (του σημερινού ντισκ τζόκει, πλανόδιου όμως), του *φωναχτά*, του ανθρώπου «ξυπνητήρι», που ξυπνούσε τους εργάτες των βιοτεχνικών αργαλειών στη Νιγρίτα. *Φωναχτάδες* υπήρχαν κι αργότερα στα *παστάλια*, στην επεξεργασία των ξερών φύλλων του καπνού, πριν αρχίσουν να λειτουργούν τα καπνομάγαζα.

Στις αρχές της δεκαετίας του 1830 ο Γάλλος πρόξενος στη Θεσσαλονίκη Cousinery επισκέφθηκε τη Νιγρίτα και μεταξύ άλλων για τα επαγγέλματα στη Νιγρίτα αναφέρει: *Η εν αυτή κίνησις κατεδείκνυνν πληθυσμόν ασχολούμενον εις γεωργικάς εργασίας και επιδιδόμενον δραστηριώς εις έργα βιοτεχνικά. Βαφείς, αργυροχρυσόχοοι, χαλυβδοσιδηρουργοί και άλλοι βιοτέχναι ζωγονούν όλα τα τμήματα της πόλεως. Τέλος η αγορά απεδείκνυνν, ότι η πόλις της Νιγρίτης, ως εκ της θέσεώς της, είχεν αποβή το κέντρον σημαντικωτάτου εμπορίου.*

Τελικά, αποφασίστηκε να γραφούν τα επαγγέλματα που ασκήθηκαν από τους Νιγριτινούς και τους Τερπνιώτες, καθώς και από τους πρόσφυγες της Κατοχής, στη Νιγρίτα και την Τερπνή. Αυτό βέβαια είχε ως αποτέλεσμα να μην καταγραφούν γνωστά επαγγέλματα που ασκήθηκαν στον τόπο μας από πλανόδιους, όπως των καλλιτεχνών (ηθοποιοί και τραγουδιστές), ταχυδακτυλουργών, «μάγων», αθλητών κ.ά.

Κάποια επαγγέλματα, όπως του δημοσιογράφου και του ζωγράφου, έγιναν αφορμή να νιώσω ιδιαίτερη ικανοποίηση γιατί έμαθα για εξέχουσες πνευματικές προσωπικότητες, όπως για τον δημοσιογράφο και μετέπειτα υπουργό Αθανάσιο Αργυρό και για τους ζωγράφους Ουμβέρτο Αργυρό και Νίκο Κεσανλή. Με αφορμή την καταγραφή του επαγγέλματος του δημοσιογράφου ένιωσα μεγάλη ικανοποίηση συνειδητοποιώντας, ότι στη Νιγρίτα, μια μικρή επαρχιακή κωμόπολη, εκδίδονται σήμερα τρεις εβδομαδιαίες εφημερίδες. Φαίνεται ότι η περιοχή κρύβει μια μαγική δύναμη που δημιουργήθηκε από τον μόχθο ενός λαού που διακρινόταν για τις ικανότητές του.

Από τις περιγραφές που καταγράφηκαν με εντυπωσίασαν επίσης, όπως και στο βιβλίο «Η Βισαλτία του χθες», οι εμπειρικές γνώ-

σεις των προγόνων μας. Τότε που, ενώ η τεχνολογία δεν τους προσέφερε, τα αναγκαία μέσα, αυτοί κατέφευγαν σε αυτά που τους παρείχε η φύση απλόχερα. Οι γιαγιάδες μας, για παράδειγμα, λεύκαιναν το κάμπο με σβουινιές αγελάδας ή χρησιμοποιούσαν μπουγιές που τις έδινε η φύση, όπως φύλλα από κρεμμύδι και φύλλα καρυδιάς, οι οποίες έδιναν αποτελέσματα καλύτερα από τις σημερινές βαφές. Και οι βυρσοδέψες της γενιάς των παππούδων μας μάζευαν κόπραννα σκύλων για την επεξεργασία των δερμάτων. Κάτι ανάλογο έκαναν και οι επαγγελματίες της γενιάς μας. Οι καροποιοί το έλεγαν με καμάρι ότι μάζευαν βοδινές κοπριές για να προφυλάξουν τα ξύλινα κεφαλάρια στις ρόδες του κάρου· για να μη σαπίζουν από τις βροχές και να μη σκάζουν από τον ήλιο.

Εντυπωσιακά είναι και τα επιτεύγματα των Νιγριτινών με τους βιοτεχνικούς αργαλειούς, που τα υφαντά τους έκαναν τη Νιγρίτα γνωστή ως κέντρο διακίνησης εμπορευμάτων στην Ευρώπη. Στο σημείο αυτό αξίζει, κατά τη γνώμη μου, να σημειωθεί μια λεπτομέρεια από τη λειτουργία των βιοτεχνικών αργαλειών και όχι μόνο. Η ποιότητα των μεταξωτών υφασμάτων εξαρτιόταν από πολλούς παράγοντες, ένας από τους οποίους ήταν και το σταθερό τέντωμα του στημονιού. Αυτό το σταθερό τέντωμα δεν μπορούσαν να το πετυχαίνουν οι υφαντές γυρίζοντας χειροκίνητα το αντί. Το πετύχαιναν κρεμώντας από το στημόνι μια βαριά πέτρα. Όσο τυλιγόταν το υφαντό η πέτρα ανέβαινε κι όταν έφθανε στο τέλος της διαδρομής τη κρεμούσαν πάλι από την αρχή.

Ο τίτλος που προσέδωσε στη Νιγρίτα εφημερίδα των Αθηνών το 1913, ως η «Περιλάλητος Νιγρίτα» για τους περίφημους αλατζάδες της και τα μεταξωτά της, δικαιολογείται από την ακμή που γνώρισε η Νιγρίτα σε ολόκληρο τον 19ο αιώνα και στις αρχές του 20ου αιώνα. Αυτό φαίνεται κι από επτά χάνια-ξενώνες που λειτούργησαν μόνο στη Νιγρίτα, εκτός από εκείνα που υπήρχαν στην Τερπνή και στα άλλα χωριά της Βισαλτίας. Φαίνεται και από το γεγονός ότι στο παρελθόν λειτούργησε στη Νιγρίτα Εμπορικό Επιμελητήριο⁹. Εντυπωσιακή είναι και η οικονομική άνθηση της Νιγρίτας από την παραγωγή και την επεξεργασία των ξερών φύλλων του καπνού, γεγονός που έδινε δουλειά σε χιλιάδες καπνεργάτες μέσα στα 11 καπνομάγαζά της. Τελικά, μέσα από τη

⁹ Εφημερίδα Μακεδονία, Ιούνιος 1932 (Η φωνή της Βισαλτίας, 21.10.2011).

καταγραφή των επαγγελματιών εικονογραφείται ο τόπος μας και δίνεται ο παλαιός χαρακτήρας του, η ταυτότητά του.

Το καπνομάγαζο της ΓΚΛΕΝ-Ιωάννου

Αντί επιλόγου

Τέλος, απευθύνω ευχαριστίες στους πολυπληθείς συνεργάτες μου και τα συλλογικά όργανα του τόπου μου που μαζί με τους ιδιώτες χορηγούς ανέλαβαν το κόστος έκδοσης σημαντικών βιβλίων μου. Ευχαριστώ και τα μέλη της οικογένειάς μου για τη διαρκή υποστήριξή τους, ιδιαίτερα όμως ευχαριστώ τη σύζυγό μου Φωτεινή Μπιζιάνου, που ήταν όλα τα χρόνια στενός συνεργάτης και θερμός συμπαραστάτης μου.

Η απονομή στον Εντιμολογιώτατο Χρήστο Κ. Ζιώγα,
από τον Οικουμενικό Πατριάρχη Βαρθολομαίο,
του βυζαντινού υψηλόβαθμου Οφφικίου
τού Άρχοντα Ορφανοτρόφου
τής Αγίας τού Χριστού Μεγάλης Εκκλησίας

Κωνσταντινούπολη, 31 Αυγούστου 2018
Ιερός Ναός τής Ιεράς Πατριαρχικής και Σταυροπηγιακής Μονής
Ζωοδόχου Πηγής Βαλουκλή